Недаром многих лет
Свидетелем Господь меня поставил.
О. Пушкін

Поема

Частина І

Якась смутна і невесела осінь
Зійшла, мов помаранча золота,
Над Києвом, і олив'яні оси
Дзижчали і співали з-за моста,
Де вітер заплітав березам коси
І цілував в розтулені уста
(О спогади терпкі і непотрібні
Про ті роки жорстокі і безхлібні!).

Як прикрашали чорні грона дір
Оту стрункy червону колонаду,
Той almae matris царственний ампір!
І в пустку Миколаївського саду
Збирались слухати музику зір
Між сивих хмар махорочного чаду
Стрункий убивця, злодій та естет,
І вірш модерний там читав поет.

Високий цар в застібнутім мундирі,
Чиїм ім'ям наречено бульвар
(Що декабристам виніс грізний вирік)
Зслизнув з підніжжя вниз, і бруду шар
Укрив його: вже місяців з чотири
Валявся там і лічив кроки пар.

Відбиту голову котили діти
І в царський тулуб лазили смітити.

Ночами заграва тривожних днів
Лягала злотим відблиском на бані.
Шалений велетень в лісах ревів
І рвав повітря на шматки багряні.
Вже й полюбивсь мені джмелиний спів,
Що в небесах вирощував герані,
Та маму ніжно зводив я в підвал,
Ховаючи від тих вогненних жал.

О златоглавий мій! Не раз голота
Татарська пила твою чисту кров,
Не раз знущалася з твоєї плоті,
Та духу твого варвар не зборов.
Невже ж навік зчорніла позолота
Тепер ніким не пещених церков,
Що викохані мудрістю варяга,
І висушила горло вовча спрага?

Та чи ж не кращими були ті дні
Без дров, і без електрики, й без хліба,
Коли ввижались марева ясні,
Аніж тепер, коли душа в нас ніби
Тріпоче й б'ється на безводнім дні!
Так піймана гачком нехитра риба
На мотузку, протягнутім між жабр,
Танцює те, що зветься danse macabre[1].

Тоді ж поет не звався ще "холуєм"
І за пайок не продавав свій хист,
Як той альфонс, якого ми вшануєм,
Петлю йому скрутивши із намист.
Так ми минуле ідеалізуєм.

Хай світиться воно, як аметист!
Тоді в кларнети ще трубив Тичина,
І кликав Рильський в сині далечини.

Блажен, хто гордо кинув рідний край
І з посохом в руці пішов шукати
На чужині незнаній дальній край,
Куди веде його весна крилата.
Та тричі той блажен, який за чай
І хліб теж не схотів себе продати,
Але, минаючи тропу розлук,
Зостався, щоб зазнати хресних мук...

Пригадую підвал чеки в Полтаві,
Де я колись години три чекав.
Лилось крізь шиби світло золотаве,
І я затерті написи читав
На вапні стін... Ніхто у книгу слави
Тих смертників імена не вписав,
Що звідси тим, які живуть на світі,
Свої останні креслили привіти:

"Чекаю розстрілу. Петро Палій". —
"Сьогодні вмру за тебе, мій народе.
Іван Мазнюк". — "Кінець. Нема надій.
Прокляття шлю катам. Василь Макода". —
"Живіть і не зрікайтесь гордих Мрій,
О ви, кому ще світить сонце вроди.
Михайло В'юн". — "Марусі мій уклін.
Іду на смерть. Манюра Валентин".

Високий мур чекістської в'язниці
Тоді мене на місяць поріднив
З гуртком людей, що в них серця, як птиці,
Летіли до невиданих раїв,

Дарма що смертний холод Їм в зіниці
Уже блакитну вологість улив.
Було нас шістдесят, і наші співи
Цвіли... як у саду куркульськім сливи.

Здавалось, що спадала з душ кора
І сріблилася біла древесина,
Коли, мов грім, лунало "Не пора"
І в такт здригалися в'язничні стіни:
Веселий бог виплескував з відра
Злотавий плин, чистіший від бурштину.
Та завжди вправи ті, мов чорний квіт,
Урочисто вінчав нам "Заповіт".

О, чи ж не всякий з нас усе, що схоче,
Сповиє в найліричніший туман
І в найбридкішому знайде уроче?
Тож на обід нам ставили казан,
В якому плавали волові очі,
І кожне відбивало, як екран,
Веселі вікна камери, й, мов спомин,
Блищав у кожнім сонця літній промінь...

Де, де тепер завзятий Венгереш,
І де розстріляний Іван Фещенко?
В чиїх серцях ти спогадом цвітеш?
І ти, що каламутні пив оденки,
Аж поки згодом не загинув теж,
О приятелю мій, Грицько Кульженко,
Що в захваті з вагону свій кашкет
Шпурнув в поля, де пах липневий мед?

Коли забрязкав конвоїр ключами
І перед нами двері розчахнув:
"Не на допрос, а выходи с вещами!"

Це ти нам застережливо гукнув:
"Гей, хлопці, без речей виходьте, самі,
Щоб їх проклятий кат не потягнув"!
Бо думав, що нас поведуть на страту,
(Або "на коцку", звикли ми казати).

Ми добре знали смертницький звичай...
Задушна ніч у мрячному підвалі.
Зненацька крик: "Виходь і все скидай!"
За подорож у край, де "ність печалі",
Ти одяг катові лишав "на чай".
В потилицю, мов грім. А потім клали,
Поважно, всіх шикуючи до куп,
З мистецьким хистом труп на мокрий труп,

Я не забув той натовп навіжений,
Що смертників чекав біля воріт...
Ті матері, жінки і наречені...
Вгорі, мов розпачу кривавий квіт,
Гойдало сонце райдуги скажені.
А нам, щасливцям, у широкий світ
Воно, пульсуючи життям, жагою,
Прослало злоту стягу над водою.

Нас виглядали і зорили шлях
Старі жінки, спираючися о тин,
І нам, щоб ми пройшли по килимах,
Під ноги кидали шматки полотен.
А під селом, назустріч, у житах
Йшов на чолі сім'ї отець Суботін
І у руках, піднятих догори,
Нам серце ніс, немов святі дари.

Але в тюрмі я, мов дитя у школі,
Навчивсь кохати сонце і життя.

Який чудовий перший день на волі,
Коли, черкнувшись грані небуття,
Ти знову чуєш спів женця у полі,
Мов він твоє вславляє вороття!
Десь у садках п'янкіше пахнуть квіти,
І самі хиляться до тебе віти.

Стрункіші стали постаті дівчат,
І по-новому світяться їм очі.
А в небесах, де тиша й вічний лад,
Застигло все в прозорості урочій,
Мов грає відблиском господніх шат...
Хіба ж не кожен славити охочий,
Коли від катової втік руки,
Романтику кривавої чеки?

Частина II

Тепер кати не ходять у китайці,
Ні Лаціса, ні Петерса нема,
Бо з моди вийшли латиші й китайці.
Тепер організована чума
Нас винищить, як білогузих зайців:
Скорився нам пес та тварі всяка тьма,
Але страшні ще комарі й мікроби,
Ті носії всілякої хвороби.

Ми все вперед ідем, і скрізь прогрес.
Давно не правлять нами вже монархи,
І є жерці криваві чорних мес,
Але попів позбавлено єпархій,
І в наркоматах, як звелів Зевес,
Вже креслять дерево нових єрархій,
Яке пригорне під гіллясту тінь
Пролетар'ят майбутніх поколінь.

Що успадковано від давніх-давен,
Тепер за димом-попелом пішло.
В житті, позбавленім легенд і слави,
Жарким залізом випекли дупло,
Щоб нам Сучасне, нищачи наш травень,
Тисячогромим вихором ревло.
У порожнечі тій — кубло дракона,
Що із людей майструє грамофони.

Він оком пильно стежить кожний крок.
Він по ночах за Лисою Горою
На сороміцький скликує танок.
Сповивши ката пурпуром героя,
Звелів він, щоб не мали ми думок,
Які не є стандартного покрою:
Замісто нас хай мислить колектив,
Що нам у черепах все уложив.

Він — стоголовий звір, ні в чім не винний.
Він скрізь понаставляв своїх ікон.
Він правду нам дає, для всіх єдину,
Нехибну й непомильну, як закон;
І ми її шануєм аж до згину.
Склепляє очі нам червоний сон,
І крутяться невпинно каруселі,
Де ми —страшні фігури в грі веселій...

Йому на кабель мало наших жил.
Ні слово, ані чин його не зрушать,
Йому не досить наших утлих тіл:
Йому до дна віддати треба душу,
Щоб він пообтинав їй рештки крил
І "древо мислено" трусив, як грушу,
Щоб, розкроївши скальпелем нам лоб,
Він кожну думку брав під мікроскоп.

І, охоронник юдиних традицій,
На батька він нацьковує дітей.
Засліплюють нам мозок блискавиці
Його у пітьмі зроджених ідей.
Мовчати ти не смій: співай, як птиці,
Хвалу йому труби і в бубон бий,
Бо, суючи до рук блюзнірську ліру,
Він роздере губу і рот Шекспіру...

З казок ми знаємо, що тільки гад
Завжди бував столикий і сторукий,
Бо сам не мав лиця; і смрадний чад
Від нього йшов. Він брав людей на муки,
В тіла і душі їм впускав свій яд...
Але являвся витязь срібнолукий,
І враз — межи очі, в казан чола
Влучала змія пущена стріла.

Так діти дивляться, як ви: безслівно,
Та з запитом настирливим в очах:
"А чи ж прийде він, ясний, богорівний,
Який не знав ніколи, що є жах?
Чи прийде він, щоб визволить царівну?"
Життя і смерть у казкаря в руках...
О діти, пізно вже, а вам не спиться;
Нехай вві сні ця казка вам досниться...

Я не хотів вас байкою втішать,
Якою тішимося на дозвіллі:
У саме серце думав я влучать
Рядком, напоєним огнем і біллю,
Чи враз стривожити спокійну гладь
Скаженим феєрверком божевілля...
Та часто казка правдою стає:
Що не було, існує, квітне, є.

Нехай же древнє полум'я не гасне,
В якому я, згоряючи, горю,
Бо воля здійснює той сон прекрасний,
Що людству снивсь під досвітню зорю.
Суворим зором дивиться Сучасне,
Коли йому я ладан свій курю.
Нехай же знов воно в права вступає,
Нехай ножами серце тне і крає.

Хто знав, хто вів смертям і стратам лік?
Де фільм, який вам показав би голод,
Отой проклятий 33-й рік?
Який співець поему склав про холод,
Чи розповів, як то людей в наш вік
Крушив і чавив пролетарський молот?
В скількох кровях купаючи той герб,
Жнива справляв на людській ниві серп?

О, скільки раз по місту "чорний ворон"
Шугав, зі сну хапаючи людей,
Коли вставала пітьма чорним бором,
Зітхаючи пащеками ночей!
І падав присуд, скорий чи нескорий,
Во славу ще не здійснених ідей,
Що їхні гасла вкрили двері храмів,
Що їхній намул світ роками плямив.

Але нехай в нерадісній добі
Вогняним квітом квітне давній спомин —
Слова, співцем проказані в журбі:
"Ні соколу, ні кречету лихому
Не ляжем на поталу, й не тобі,
О чорний вороне!" В багрянім громі
Ревла небесна твердь. Як і тоді,
Ряхтіли гриви ржаві і руді.

У ті роки великої руїни
Такий рясний, нечуваний врожай
Послав Господь нещасній Україні,
Якого доти ще не бачив край.
І знову доля в грі мінливо-змінній
Ненатлі орд, ненажерові зграй
Все кинула на пожру і поталу
Та реготом безгучним реготала.

Зерно у купах пріло під дощем.
Кудись у море, в безвість, за границю,
Щоб насадити скрізь цей наш едем,
Немов витріскуючи із криниці,
Переливаючись рідким вогнем,
Текло струмками золото пшениці.
Ми тільки бачили той тьмяний блиск,
На горлі ж ми відчули пальців стиск.

Тоді дурні Грицьки і Опанаси
Вмирали, як у зливу комарі.
Тоді по селах їлось людське м'ясо,
І хліб пекли з розтертої кори.
Дивилися голодні діти ласо
На спухле тіло вмерлої сестри.
Так ми, хоч і покинули печери,
В двадцятім віці стали людожери.

Натуживши охлялі рештки сил,
Ті трупи, що недавно поховали,
Викопували потай із могил.
Одежу з них, грабуючи, здирали.
Чи ж не складали падло до барил
І не витоплювали з мертвих сало?
Тоді по хліб до міста йшов селюк
І там лягав, вмираючи, на брук.

В той рік познищувано всі собаки
І повиловлювано всіх котів.
Та це пусте... це тільки шум і накип
На поверхні схвильованих часів.
Не слало небо нам тривожних знаків,
Нам хвіст комети жаром не пашів.
Ні, ні, у мертвій тиші летаргічній
Спливали ночі нам, як сни магічні.

Клекоче нам розпечене нутро.
Хто вичерпає нам шоломом горе?
Хто в душу нам плесне дощу відро?
Або який архангел винозорий
З свого крила позичить нам перо,
Щоб ту скажену гру фантасмагорій
Ми записали на блакитнім тлі,
Де літери горіли б нам у млі?

Які багряні й грізні епопеї
Нащадкам міг би геній розгорнуть,
Якби писав він кровію своєю,
Плеснувши нам в лице ту каламуть,
І змалював нового фарисея
І до Голготи страдницької путь!
Але всі казні, гибелі і втрати
Не перечислити й не зрахувати.

Та, щоб не потомитися украй,
Нехай читач перепочине трошки.
І, щоб забути пролетарський май,
Хай меду рідного скуштує ложку:
Йому на очі я зведу той рай,
Де усміхаються в житах волошки
І понад степом сонце золоте
Завжди старою барвою цвіте.

Там кетяги рожевої калини
Цяткують їй коралями сувій,
І дише в ніздрі духом полонини
Між пальцями розтертий деревій.
Там вранішня зоря й світанки сині
Щоранку сходять у красі новій.
І десь на дзеркалі німої тиші
Дзвінке весло свої узори пище.

Там, перепрівши у гарячих снах,
Посеред вод безмовних і широких
Татарське зілля пахне у ставках.
Там дні шумлять і плещуть у потоках.
Там золотом соломи світить дах.
Там жаби мирно кумкають в осоках,
І, не підпавши під нічний декрет,
Росте собі на волі очерет.

Там віє вітер у просторах диких
І пахощі терпкі несе нам з круч.
В рівнинах неосяжних і великих
Там віщий місяць сходить ліворуч...
І чисте срібло ллється в чистих ріках,
І тане в небі журавлиний ключ...
Про це ще по-російськи скільки мога
Писали Олексій Толстой і Гоголь.

А про красу заквітчаних долин,
Про любі серцю комиші і хащі,
Про те, як пахне на межі полин,
І про вигнанця долю злу й пропащу,
Який не бачить рідних луговин, —
За мене ще майстерніше і краще
Вам оповів би половецький хан,
Якому хтось дав нюхати євшан.

Частина III

Початку ви не ждіть у цій поемі.
Це тільки вступ. За звуком ллється звук.
Мов рибки золоті, іскряться теми
І брижами сковзять мені між рук.
Не я ж уславив квіт філософеми й
Нап'яв тятивою співучий лук:
В пекучий день, коли пахтять ясмини,
Читайте, друзі, "Чумаків" і "Сіно".

Не я, а мій далекий побратим...
Це він горазд октавами співати.
"Poetae maximo" (я згоден з тим!)
Раз Зеров написав йому в присвяті.
Чи ж означало Maximus[2] — "Максим"?
Чи, може, мало слово те віддати
Ту найприкметнішу з усіх прикмет,
Якою визначався наш поет?

Це ж він запалював гарячі квіти,
Які кресали іскри в нашу кров.
Це я б про нього мусив говорити,
Що у змаганні лебедя зборов:
"Аще кому хотяше піснь творити,
Тогда пущашеть десять соколов".
Чия ж рука здушила спів у горлі,
Що він забув і лет, і клекіт орлій?

Це ж доля всіх: віддати божий дар,
Що ранками кропили чисті роси,
Вовчиці на поталу, й срібний чар
Розвіяти... З нас зайди горбоносі
Ще виховають добрих яничар,
І час прийде, що вірні малороси

За хліб і цукор, жир і дрібний крам
Ще голови стинатимуть братам.

Вогнем я в серці випік люті вчинки:
З убивць водою цілого ставка
Не змити кров невинного Косинки,
Не воскресити мертвого Близька.
На нашій ниві справили дожинки,
Щоб не лишилось нам ні колоска.
Хай ложем буде нам стерня колюча,
Коли нам ордер на життя усучать.

А де ж, де ж ви, кому в діжки без ден
Струмлять і котяться роки в неволі,
Що не згадаю й ваших я імен,
Щоб не згіршити вам страшної долі,
Що зникли вже за овидом ген-ген
І крутитесь у божевільнім колі
По руднях, і болотах, і лісах,
Де гаврами гасає голий жах!..

У вік наш лагідний спочатку кості
Нам переб'ють осиковим ціпком,
А потім, зжалившись, позичать костур.
Десь під заметами, окутий льдом,
У морі бурянім є дикий острів,
Де ще святі, спасавшись, їли жом,
Де й ми, в гріхах покаявшися самі,
Загаєм час молитвами й постами.

Шумить, шумить тайгою чорний бір,
Як і шумів колись за Миколая.
Очами ще не міряний Сибір
Тепер я криком радісно вітаю.
Усіх, хто йшов шляхами ясних зір,

В дрімуче лоно радо він приймає:
Тут нації краса і гордий квіт
З уламків корабельних творить міт.

Брати мої в далекому вигнанню,
Що ваших голосів давно не чуть,
Яким прийдеться, може, до сконання
В душі коняти гнів, важкий, як ртуть!
Мужайтеся, блукаючи за гранню,
Якщо не дано вам рушати в путь.
Якби ж то вам, серця одягши в кригу,
Згадати шлях, яким помчався Ігор!

Якби ж я Овлуром для вас міг стать
І вам коня підвести за рікою!
Якби ж я свистом гасло міг подать,
Чекаючи за темною тайгою!
Щасливий сон: сурма, мечі і рать,
Степ шелестить високою травою
І вже під радісний весінній дзвін
Веселим шумом нас стрічає Дін...

З рясного рогу я вам сиплю перли,
Мов буйні ягоди із повних фон.
Пождіть, ще з'являться корони, берла...
Хіба ж поету писаний закон,
Коли стара романтика не вмерла
І прибирає героїчний тон!
То ж раз у раз я без аеростата
Із хмар на землю мушу повертати.

Хай вславлю ж вам тепер мандрівний шлях
Тих безпритульних хлопців, що до Криму
З Москви зайцями котять в поїздах,
Які в морозяну, холодну зиму

В асфальтових ночують казанах.
Куди, півголі, під плащами диму
Простуєте ви, армії дітей,
Дорогою незнаних одіссей?

Хай ще уславлю вам ті хлібні черги,
Куди щодня включав нас автомат,
Що з нас викачував ставки енергій
І кидав нам не випечений шмат.
Ми не дістанем на пальто і дерги,
Та вибір є рясний губних помад,
І, може, ще для "ран душевних" мазі
Ви купите у дами на Євбазі.

А хочете, візьму ще нижчий тон,
Щоб віршем вам уславити — калоші.
Хоч глянець їх не той, що у корон,
Але ж вони, звичайно, річ хороша,
Бо як без них з солом'янських багон,
Коли на візника немає грошей
(Та й рисаків скасовано давно!)
Приплисти на Хрещатик у кіно?

То б пак... я помилився, нові ж бо назви
Тим вулицям надавано. Слова ж
Старі на язиці сидять, мов язви.
"Хрещатик" не кажіть: це саботаж.
То ж вулиця Воровського. Наказ ви
Чи ж не читали? Шепчете: "Блямаж?"
А селянин, якому це не важе,
Інакше як "Злодіївка" не каже.

Касуєм назви ми, і мило, й чай,
Але парфумами ряхтять вітрини.
Отож парфумів в ванну наливай,

Пірнай в геліотропи і ясмини, —
І чим тобі це не тропічний рай?
Нехай у пахощах безсмертних гине
Ніким не піймана тифозна вош!
Але ж пора вертатись до калош...

Совєтський дощ із хмар совєтських хлюпав,
І йшов я в сорабкоп (без підошов),
Щоб там купити пару мокроступів,
Але ж на праву ногу не знайшов,
Для лівої ж сфабрикували купу.
Там гнів жінкам у лиця кидав кров:
"Невже ж обути нам самі лівиці,
А правій тюпати без ногавиці?"

Дурні жінки! Який в розпачі сенс?
Якби ж то ще були "калоші щастя",
Які описував нам Андерсен,
Що досить тільки ноги в них укласти,
І зразу від шакалів чи гієн
Ти геть летиш у інший час — та й баста:
В середньовіччя, Грецію чи Рим,
Забувши, як пахтить вітчизни дим.

Але не раз у тім пахучім димі
Заїжджі гості, що плекали чвань, —
Ось Бернард Шоу та інші "побратими"
В'ялились на поживу, як тарань,
Мандруючи, як Катерина в Кримі,
По килимах, покладених на твань.
І рідко спостережливіше око
Допитливо зорило дно глибоке.

Тож раз, так само в Київ прикотив,
Вшанований в Москві Панайт Істраті,

І кожний ладаном йому курив,
А Держвидав — хоч був скупий на трати —
У гостя всю продукцію купив
(Вже писану і ту, що мав писати).
Хто тільки був письменник чи поет,
Дістав тоді автограф і портрет.

Та, опинившись ледве за кордоном,
Правдивий грек метнув перунний грім
І сповнив світ отим потужним дзвоном,
Який луною гув у вухах всім.
Тож як ураз підліг він заборонам!
Як з страхом ті, що зналися із ним,
Зі стін портрет дарований здіймали
І аж на саме дно шухляд ховали!

О милі гості з західних країв!
Нехай за приклад буде вам Істраті.
Невже ж у вас ще не клекоче гнів?
Нотуйте все: знущання, крики, страти,
Щоб потім гулом праведних громів
Облудного напасника скарати!
Хай не засліплять вас зухвалий блиск
Самореклами, вигода і зиск.

Та вас майстерно там візьмуть на кпини
І всіх обдурять, як селянських баб.
Покажуть вам, як крутяться машини,
І вигадають тисячі приваб.
І вас, цікавих з розумом дитини,
Не вийде стрінути "столітній раб".
Чи ж знаєте, що в затисках металу
Самі машинами давно ми стали!

Колеса крутяться у ритмі днів,
Яких ніхто не лічить. Довгі паси
Пересуваються під крик і спів
Сирен. Давно не люди ми, а маси,
І в лабіринті башт і перспектив
Чиясь рука незрима сонце гасить...
А серце в нас пропелером: "Дзінь-дзінь!",
Змагаючись даремно в височінь.

Та пориву не збудешся ніяк ти.
Не можуть мрій, що їх плекає дух,
Нам замінити статистичні факти.
Симфонію, яка чарує слух,
Нам не заступить і найкращий трактор.
Як не старайсь, щоб той вогонь затух,
Який в мізку нам барвами палає, —
Він жевріє й на мить лиш пригасає.

Але думки нам забрано в полон...
Щоб потекли вони одним річищем,
Механізації страшний закон
Кладе межу і в захваті найвищім,
І муз стрижем ми під один шаблон.
Так ми нещадною рукою нищим
В душі насаджений господній сад,
Сповитий нами у фабричний чад.

Зате у нас держава квітне знову.
Під маршів і машин ритмічний такт
Ми творим націю нової крові.
Вже душі нам покрив червоний лак.
Вкраїнізовано всі установи,
І Шльойме став не Шльома, а Щупак:
Ми кожному, — нехай, як хоче, зветься, —
До голови чіпляєм оселедця.

Біс є найнебезпечніший тоді,
Як святобливу постать прибирає:
Чи старця, що ступає по воді,
Чи янгола, що крильми помаває,
І все лукавство в білій бороді
Чи в білих шатах святості ховає.
Так дружньою рукою хижий друг
Із нас вичавлює поволі дух.

Тож не страшні нам вороги одверті,
А ті, що з рідним словом на вустах,
Ідуть до нас, щоб душу нам роздерти,
І сіють терни розбрату в серцях.
Та тільки доля гірша ще від смерті
Спобігне тих, які згубили шлях...
Хвалю я ворога, що, забороло
Піднявши, ставить чоло проти чола.

Частина IV

О, слава тим, які не піддались
Солодкій гри вабливої сопілки,
Які, — як гордий Ганнібал колись, —
З смертельним ворогом не склали спілки,
Кого тропа вела у гірню вись,
Хто не узяв в дарунок пух і грілки,
А в тундру, тайболу й тайгу поніс
Пшеничний шум і шелести беріз.

Нехай же їм за арештантським чаєм
У холоді бараків та в'язниць
Вони зростуть високим рідним гаєм
Над тишею незчерпаних криниць!
Нехай і ми в їх спогадах замаєм,
Як випадкові виблиски зірниць,

Щоб був їм дикий простір Усевлону
Гостинніший за те родинне лоно...

Там спогад тихим порухом руки
На очі зводить їм той сон прадавній,
Що колисали мрійливо віки
І сповивали у багрець державний,
І з берега далекої ріки
Вже не долине голос Ярославни
В сувору сутінь темрявих лісів,
Плекаючи на крилах вітру спів.

Там дмухачі всесвітньої пожежі
Вбивають день по дню, немов кілок,
В шляхетний мозок, що розсунув межі,
З людських, цементом зліплених, кісток
Там добудовують гігантську вежу.
Отак, усіх втягаючи в танок,
Копичачи на купу спини, груди,
Вмуровують палац для щастя люду.

Загравши той мотив, що всім набрид,
Туди прийдуть з усього світу ланці...
Цвіль нечисті, що виригнув Мадрид.
Займуть почесне місце мексиканці.
Нехай москаль, іспанець, негр і жид
Там обіймуться у братерськім танці...
Хай там, до стін прибивши свій портрет,
Лишаться Маркс і Сталін tete a tete[3].

Нам прорубали в Азію віконце.
Сам комісар казав: "Тут ліс проблем.
Над лісом тим ніяк не сходить сонце.
Та швидко ми гордієвим мечем
За прикладом великим македонця

Цей дамоклинський вузол розсічем".
Але з проблем грізні ростуть дилеми.
Зблукавшись, ми не знаємо вже, де ми.

Ось куркулям проклятим шах і мат,
А дітям на сопілку грає голод.
Багато вже розв'язано шарад,
Як вийти з зачаклованого кола,
І без кінця кують ланцюг нарад.
Та дзенькнув серп і замахнувся молот:
Всі резолюції — єдиний крик,
Що винен тут невикритий шкідник.

Ми вже лаштунками маскуєм розпад.
Тепер і стиль, і розмах вже не той.
Заводи ми будуємо на поспіх
І спорудили грізний Дніпрострой.
Ми скрізь уже розкидали колгоспи,
Де в полі трудиться щасливий гой.
І як би ворог вороном не кромкав, —
Нехай живе вигадливий Потьомкін!..

Під постуки коліс і шемріт шин
Про свій тріумф кричать вожді планети.
Вода промов їм ллє свій струм на млин,
І, мов гриби, ростуть з землі поети,
Які виспівують похід машин.
Пишіть тепер життєписи й анкети, —
У список тих уславлених імен
Своє ім'я не впише Юрій Клен!

Над нами вітер дме — не знати, звідки.
Змінивши тижнів лік на лік декад,
Без сірника, без голки і без нитки,
На конях, що не збочують назад,

Ми скачемо в скажені п'ятилітки.
Куди ж умчить тебе маркіз де Сад
По лабіринтах чорних свого саду?
В які страшні розради і балади?..

Не раз здається нам, що зла мара
По лісі водить нас. Та блиском мирним
Чи ж не так само оливо Дніпра
Плюскоче тихо в промені вечірнім?
Хіба човни Аскольдова гора
Вже не вітає в просторі безмірнім,
Де давнє сонце крізь туман і дим
Спливає омофором золотим?

Хай скніє Лавра в одязі вдовиці
Над потемнілим окладом ікон.
Але, всміхаючись крізь блискавиці,
Ти, Києве, цвітеш, як вічний сон,
Який ще досі стомленому сниться.
Та тільки де твій пурпур і вісон?
Якому чародієві лихому
Віддав ти паволоки й паполому?

Якому зграйнику ти гру програв?
Якому звіру ти святиню ввірив? —
І хто без брані в бран тебе забрав?
Безшкірий звір на тебе ікли шкірив
З пратьми віків, аж ось красу украв,
Бо звабив вирієм — втопив у вирі.
І череп зщерблений, як Святослав,
Ти бенкетарю на вино віддав.

Освітлюваний блисками агоній,
Ти з рук до рук перелітав, як м'яч,
Щоразу падаючи в ті долоні,

Що хижо наставляв нехитрий грач.
Аж поки не завис у млі червоній
Щербатим місяцем, яким косач,
Немов серпом, позиченим від долі,
Дощенту вижинає все на полі.

Ми знов, як за непам'ятних часів,
Шаленим вихором у дебрі гнані,
Знов чули дикі крики лебедів,
І знов шукали ми Тьмуторокані,
І знову, смагу плещучи з рогів,
Дощі нам сипалися полум'яні.
Тигрицею, яку печуть тавром,
Ревла земля під кінським копитом.

Хтось невидимий в полі важко гупав
І, знову душу віючи від тіл,
Шрапнеллю грімко брук щербатий хрупав,
Де круки з шелестом веселих крил
Робили гнізда в падлі кінських трупів
І плетиво тягли блакитних жил.
І танцювала на вістрях багнетів
Смерть, мов Кармен, під ляскіт кастаньєтів.

Клубки багряних літ, повиті в чад,
Жмути кривавих днів, мов пишні грона,
Які зросли під вибухи гранат,
Я б міг вам кидати... "Во врем'я оно, —
Літопис би сказав, — бисть мор і глад",
І кожний рік з незримого амвону
В лице шпурляв би вам чавунний грім,
Який вам гув би рокотом глухим.

О, ми, як ліс, на спогади багаті,
Як діамантами Садко-купець!

Але поему нам пора кінчати.
Кого ж, кого мені ще під кінець
За звичаєм старинним величати?
Кому вдягти на голову вінець?
Згадаймо, як співалося в ті годи:
"Хвала князям, буй-туру Всеволоду!.."

Та чи ж до місця цей високий стиль,
Коли діла малі і непомітні?..
Хай Бог цю повість праці і зусиль
Собі з літопису на спогад витне,
Хай знає: десь за сотні тисяч миль
Геройський чин у барвах муки квітне.
Так хай не гімн, не бренькіт струнних лір,
Нехай молитва нам вінчає твір.

Тож помолімося за полонених,
Які у морі бурянім пливуть,
Та ще за страждущих і угнетенних,
Які шукають марно світлу путь,
За всіх в снігу зажива погребенних,
Які шляху додому не знайдуть.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

Ще помолімося за всіх, кому
Вже не судилося узріти світла,
Що їх я думкою не обійму;
За всіх, кому зруйновано їх житла,
Кого безжально кинули в тюрму,
Щоб радість їм ніколи не розквітла.
О, тільки дотиком легеньким рук
Позбав їх, Господи, страждань і мук!

Помолимось за тих, що у розлуці
Помруть, відірвані від рідних хат;
Помолимось за тих, що у розпуці
Вночі гризуть залізні штаби ґрат,
Що душать жаль у невимовній муці,
За тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

Помолимось за тих, кому на герць
Піти не вистачить снаги і сили,
За всіх отих, кого гірка, як смерть,
Недоля під ярмо важке схилила,
Хто чашу горя п'є, налиту вщерть,
Вславляючи життя своє немиле;
За тих співців, які за хліб і чай
Виспівують нам пекло, наче рай.

Бо, може, жереб їх з усіх найгірший:
Вони вславляють тиск чужих долонь,
На самоті ж їм груди дишуть ширше:
Як ніч обвіє пахощами скронь,
Вони складають потай п'яні вірші,
Де плаче сонце... й кидають в огонь.
Не вчує світ: весна крізь ті канцони
Ридає так, що на душі холоне.

Тож ревно помолімося за всіх,
Кого сувора доля не пригорне,
Хто не зазна ні радості, ні втіх,
За всіх, кого нещадно чавлять жорна,
Кому завмер у горлі криком сміх,
Чиї неясні дні, як ночі, чорні.
Ти, Боже, їх у темряві не кинь,
Благослови їм шлях серед пустинь.

1937

[1] 1 Танець смерті (фр.).

[2] Найбільший (латин.).

[3] Віч на віч (фр.)